
AMFORE ȘI VIN COMERCIAL

LA CNIDOS ȘI SINOPE:

DOUĂ CETĂȚI, DOUĂ MĂRI, CE VINURI !

Mihaela Marcu - Bogan

Cuvinte-cheie: *Cnidos, Sinope, amfore, vin comercial, schimburi comerciale.*

Problema producției de amfore în Asia Mică este legată în principal de vin, care figurează printre produsele de bază importate sau exportate în antichitate și a constituit de timpuriu un element fundamental în cadrul schimburilor comerciale la mare distanță între diferitele *poleis* ale bazinului mediteraneean și pe țărmurile Mării Negre.

Amintim faptul că prin forma lor profilată pentru transport, amforele constituie „recipientul” prin excelență pentru transportul maritim, chiar dacă burduful era preferat, mai puțin greu și mult mai comod pentru transportul local.

Având în vedere rarele mărturii scrise asupra acestui domeniu vital al economiei antice¹, arheologia oferă, prin studiul locurilor de desfacere și mai ales datorită identificării locurilor de producție de amfore, o ocazie unică de a schița marile axe de comerț și de a identifica principalii actori. Acestea încep să fie cunoscute într-o manieră mult mai precisă începând cu epoca clasică,

¹ Câteva inscripții thasiene, datate în secolul V î.H., sunt primele legi cunoscute despre vin, care prevăd măsuri protecționiste și comerțul său: F. Salviat, *Le vin de Thassos. Amphores, vin et sources écrites*, în J.-Y. Empereur, Y. Garlan (eds), *Recherches sur les amphores grecques*, BCH, Suppl. XIII (1986), p. 147-150 și textele evocate de istorici pentru economie: *Contra lui Lacritos* (Ps. Dem.).

datorită timbrajului, chiar dacă era neregulat². Studiind astfel, vinul – prin comerțul său – permite evident să cernem mai bine importanța producției sale, desigur abundentă în cazul în care o cetate poate exporta o parte după ce-și asigura propriul consum.

Circulația amforelor ne privește în acest stadiu ca un martor direct al unei producții, a unui bun de mare consum care face obiectul unei intense activități comerciale în această epocă greco-romană, „în principal a vinului, uleiului și în secundar a oricărei substanțe care se pretează la acest gen de condiționare: apă, pești și măslina în saramură, miere, grăsimi, brânză, rășini și mazăre, cereale, leguminoase, nuci și alune, smochine, rodii, scoici etc.

Interesul crescând pe care îl poarta arheologii producției de amfore, timbrelor lor și, mai ales, în ultimii 25 de ani, atelierelor de producție, a dat naștere unei literaturi de specialitate abundente³. Totuși, o vedere de ansamblu asupra acestei „producții literare de specialitate” pune în evidență anumite aspecte care au rămas într-un con de umbră.

După toate probabilitățile, „elementul motor al comerțului antic a fost constituit în general din nevoia de a se procura produsele indispensabile comunității și nu de a «scurge» excedentele producției sale, exportul funcționând în această perioadă ca o monedă de schimb”⁴.

În consecință, un centru de producție de amfore este mai întâi un centru de consum, în măsura în care cetatea produce pentru a răspunde mai întâi nevoilor populației locale, înainte de a exporta surplusul în vederea unui schimb al produselor de bază care îi lipsesc. Un centru de consum depinde adesea de unul sau mai multe centre de producție⁵, importurile sale răspunzând în primul rând unei necesități.

² O dată decriptat, conținutul (numele și / sau emblema) timbrului amforic, în condițiile în care există unul, permite în aproximativ 90% din cazuri, să se determine originea centrului de producție, cf. Y. Garlan, *Amphores et timbres amphoriques grecs, entre érudition et idéologie*, Paris, 2000.

³ *Revue des Etudes Grecques*, apare o dată la cinci ani începând din 1980, recenzază numeroasele publicații legate într-o manieră sau alta de amforele sau timbrele amforice, regrupate tematic, operele prezentate făcând fiecare în parte obiectul unui comentariu critic detaliat din partea autorilor.

⁴ Y. Garlan, *Reflexions sur le commerce des amphores grecques en Mer Noire*, în Y. Garlan (ed.), *Production et commerce en Mer Noire*, Aix-en-Provence, 1999, p. 131-140; comerțul cetăților egeene către Marea Neagră consta mai ales în exportul de vin și ulei, schimbate pentru cereale, sclavi, pești, lemn etc.

⁵ Astfel, cetățile de pe coasta occidentală a Asiei Mici erau cel mai adesea tributare grânelor importate din Egipt sau din Marea Neagră. Arhivele lui Zenon din secolul al III-lea î.H. consemnează aceste schimburi regulate între Asia Mică (incluzând și

Tranzacțiile comerciale priveau mai ales cereale (grâu sau orz), vin, ulei – trilogia mediteraneană – și, în special pentru cetățile din Pont, pește și saramură, marinat sau uscat, chiar dacă „tipul natural de schimb era cel de vin contra grânelor”⁶.

Nenumăratele fragmente de amfore, răspândite în întreaga lume grecească, stau mărturie pentru abundența și frecvența schimburilor vitale între cetățile lumii antice.

Totuși, majoritatea studiilor consacrate materialului amforic timbrat demonstrează clar că datele pe care le furnizează, lacunare și neregulate, atât din punct de vedere geografic, cât și cronologic, nu oferă un răspuns sigur asupra evaluării cantitative a schimburilor⁷.

Putem cunoaște însă, într-o manieră mai precisă pentru o anumită perioadă dată, calitatea unor contacte comerciale și intensitatea lor relativă.

Astfel, s-a putut stabili că așezarea de la Elizavetovskoe, în partea de jos a Donului, în nordul Mării Negre, funcționa (din secolul V î.H.), dar mai ales în secolul următor) ca *emporion*, jucând rolul de releu între grecii care se instalaseră aici (mai ales clazomenieni) și populațiile indigene din interior⁸.

În fine, se dovedește dificilă garantarea naturii produsului care la un moment dat și într-un anumit loc a dus la fabricarea viitorului ambalaj ceramic.

Ce produse transportau aceste amfore ? Ce produse transportau amforele arhaice de Clazomene sau de Milet ? Căror tranzacții le erau destinate miile de amfore ștampilate, elenistice de Cnidos și Sinope ? Existau și alte produse în afară de cele menționate ?

Răspunsurile par evidente în cazul centrelor de producție cunoscute pentru greutatea lor economică și exporturile lor de vin, cazul cetății Rhodos, cu

insulele) și Egipt, prima exportând mai ales vin și ulei în schimbul grânelor aduse la întoarcerea din Alexandria.

⁶ F. Salviat, *op. cit.*, n. 1, p. 146.

⁷ Y. Garlan, *Le commerce des amphores grecques*, în P. Garnsey, C.R. Whittaker (eds.), *Trade and famine in classical antiquity*, Cambridge, 1983, p. 37-44.

⁸ Pentru acest sit remarcabil a se vedea Y. Garlan, *Elizavetovskoe: un emporion grec sur le Bas-Don*, în *DHA*, 8 (1982), p. 142-152; A. Wasowicz, *Les indices de la civilisation et de l'hellénisation des côtes de la Mer Noire dans l'Antiquité*, în *DHA*, 6 (1980), p. 29-39. Comerțul greco-barbar, într-o regiune bogată în cereale și în ape bogate în pește, trebuie să fi vizat în principal importul de vin, adesea transferat pe loc în burdufuri și destinat comerțului indigen: iată un motiv valabil pentru a explica de ce o mare parte din amforele importate la Elizavetovskoe au rămas pe loc și au fost reutilizate de localnici pentru nevoile domestice. Printre altele, absența cvasi totală a monedelor găsite *in situ* ne face să presupunem ca acest comerț se baza mai mult pe troc, vin / cereale.

viile și atelierelor sale continentale, și într-o mai mică măsura Cnidos, a cărui producție de vinuri se verifică în sursele literare.

Problema rămâne foarte controversată pentru anumite cetăți din Asia Mică, mai puțin reputeate pentru vinul lor, precum Sinope.

În realitate, materialul amforic nu permite decât rareori tranșarea acestei probleme: amforele care ne-au parvenit, sunt cel mai adesea în stare fragmentară și nu sunt relevante pentru conținutul lor original⁹.

Această incertitudine constantă a condus arheologii spre ipoteze fragile. Menționăm în trecere faptul că renumiți amforologi, mai preocupați să retraseze marile axe comerciale antice decât să determine motorul acestui comerț, se pronunță totuși, adesea fără argumente solide, asupra naturii produsului schimbat¹⁰.

Următoarele două exemple vor demonstra cum uneori, se admite din principiu că vinul constituia întotdeauna partea cea mai importantă a producțiilor exportate de toate cetățile Asiei Mici.

Cazul cetății Clazomene, ale cărei amfore reprezintă unul din primele grupuri de recipiente arhaice, este sub acest aspect revelator pentru „vid amforic”: diverse surse scrise menționează uleiul cetății, în timp ce în epoca lui Plinius se putea constata cota importantă a vinului clazomenian, amestecat cu apă de mare¹¹.

În ciuda acestei mențiuni, Doger este totuși de părere că „principalul produs exportat era vinul”, fără să excludă totuși un eventual comerț cu ulei de Clazomene¹².

Într-una din operele antichității transmise sub numele lui Aristotel¹³, autorul consacră un capitol extrem de interesant asupra diferitelor mijloace pe care le au la dispoziție sferele politice (monarhi, guvernatori, state, cetăți etc.) pentru a-și procura bani. El își ilustrează acest exemplu prin diverse explicații, în care o cetate suferă din lipsă de lichidități, mai ales Clazomene în perioada de secetă. Reiese clar că spre mijlocul secolului al IV-lea î.H., abundența producției de ulei a cetății ioniene constituie nu numai una dintre principalele resurse, dar în același timp și o valoare comercială sigură, în acel moment și în acele circumstanțe particulare, pentru a obține grâne. În acest caz, trebuie luat în considerare contextul istoric și interesul pentru schimburi.

⁹ Y. Garlan, *Le commerce des amphores grecques*, n. 4, p. 134, 135.

¹⁰ Idem, *Amphores et timbres amphoriques grecs ...*

¹¹ Plinius cel Batran, *Historia Naturalis*, XIV, §73: *Nunc gratia ante omnia est Clazomenio, postquam parcius mari condiunt.*

¹² Cf. J.-Y. Empereur, Y. Garlan, *Bulletin archéologique: amphores et timbres amphoriques*, în *REG*, 110 (1997), p. 168, n. 30.

¹³ Aristotel, *Economia*, II, 2, 16: pasajul redă elemente datate în anii 360 î.H. despre cetatea Clazomene, care a putut cumpăra grâne datorită abundenței uleiului pe care particularii au acceptat să i-l împrumute cetății cu dobândă.

Prima carte de vulgarizare care a fost consacrată amforelor și comerțului cu vin al Virginiei Grace¹⁴, una dintre pionierele amforologiei, pune perfect în lumină interesul relativ secundar al anumitor specialiști pentru obiectul comerțului, ale căror axe sunt tentați să le traseze.

Chiar dacă ea recunoaște că se importau sau se exportau alte produse decât vinul, ca uleiul sau peștele în saramură, pe harta sa geografică, a „cetăților producătoare de vin”, Sinope figurează ca centru viticol, alături de Rhodos, Cnidos, Cos, Paros, Chios, Lesbos, Mende, Thassos și Chersones¹⁵.

Orice centru producător de amfore va fi și producător de vin, în primul rând. Această teorie nu a rezistat foarte mult, pentru că șase ani mai târziu, cercetările arheologice au demonstrat, mai ales pentru Sinope, că autoarea a fost nevoită să pună ulei în loc de vin în amforele sale.

Într-o recenzie a săpăturilor ateniene din Agora, în 1985, V. Grace¹⁶, consideră că numărul mic de timbre sinopeene descoperite cu aceasta ocazie – 6 din 1498, deci 84% sunt cnidiene – se explică cu ușurință datorită conținutului amforelor pontice: *ulei*. Atena, în calitatea sa de producătoare de ulei, are mult mai multă nevoie de vinurile din Rhodos și Cnidos, care dominau piața ateniană, spre deosebire de uleiul de Sinope¹⁷.

Se poate observa în acest exemplu o tendință umană de a umple amfora cu conținutul adaptat momentan teoriei care trebuie demonstrată.

Tocmai în acest sens, ar fi indicat ca cercetatorul oenofil să cunoască în linii mari amfora, particularitățile regionale: timbre, forme, capacitate și condițiile de fabricare (locul de producție), dacă dorește să se pronunțe într-o manieră credibilă asupra naturii conținutului său.

Pentru a face față acestei probleme pe care Y. Garlan¹⁸ o numește *horror vaccui*, recurgerea la câteva surse literare este binevenită pentru o astfel de dezbateri¹⁹.

Alegerea celor două *poleis* se datorează faptului că, ambele erau recunoscute ca centre de producție amforică de timp îndelungat, datorită timbrelor puse pe o mare parte din torțile amforelor. Așezările din împrejurimile imediate ale vechilor orașe antice au făcut obiectul unor cercetări de teren în ultimii ani. Acestea au permis localizarea într-o manieră extrem de precisă a mai multor ateliere responsabile de fabricare, între alte produse ceramice, a

¹⁴ V. Grace, *Amphoras and the ancient wine trade*, ed. a II-a, Princeton, 1979, privind clasificarea timbrelor amforice, mai ales pe cele de Cnidos, descoperite în mare cantitate.

¹⁵ *Ibidem*, p. 16, 17, fig. 34.

¹⁶ *Idem*, *The Middle Stoa dated by amphora stamps*, în *Hesperia*, 54 (1985), p. 1-54.

¹⁷ *Ibidem*, p. 20, n. 50.

¹⁸ *Le commerce des amphores grecques*, n. 10, p. 90.

¹⁹ A. Tchernia, *Le vin d'Italie romaine*, în *BEFAR*, 261, 1986.

numeroase amfore cu ajutorul cărora cele două cetăți comerciale au putut asigura transportul maritim al diverselor bunuri de consum, mai ales pentru vinul de Cnidos, dacă ar fi să-i credem pe autorii antici.

În ceea ce privește Sinope, problema este mult mai deschisă, și se dovedește a fi mult mai interesantă decât situația strategică și centrală pe care o ocupa cea mai veche și principală fundație milesiană în Pont. Aceasta ne permite să abordăm problema conținutului amforelor sub unghiul „pontic” al comerțului în Marea Neagră²⁰.

Pe de altă parte, repartiția descoperirilor timbrelor cnidiene și sinopeene, datorită caracterului său aleatoriu (Atena, Delos și Alexandria reunesc majoritatea timbrelor de Cnidos), sugerează o diferențiere notabilă în orientarea comerțului celor două cetăți.

Timbrele de Sinope au fost descoperite în afara domeniului pontic, corespunzând unui număr de aproximativ 100, în timp ce cunoaștem peste 40000 de timbre cnidiene – dintre care un număr important la Atena – și numai 1000 ar fi pătruns în Hellespont.

Plecând de la această bază arheologică solidă, este posibil să ne aplecăm asupra studiului producțiilor respective, despre care literatura antică ne oferă o imagine diametral opusă: împiedică pentru vinul de Cnidos, mult mai complexă în cazul cetății Sinope, considerată dacă nu cea mai mare, măcar unul din centrele importante, producătoare și exportatoare de amfore din Marea Neagră.

Datorită coroborării mărturiilor furnizate de sursele literare, epigrafice și arheologice, Cnidos se putea prevala de faptul că producea vinul comercial din Asia Mică, cel mai apreciat și mai vândut din lumea greco-romană.

În schimb Sinope reprezintă una din rarele regiuni viticole atât de bine cunoscute prin producția sa amforică și atât de bine reputată pentru vinul său.

Înainte de a ne apleca asupra surselor externe susceptibile de a aduce un element de răspuns comerțului sinopeean, se cuvine să schițăm rapid informațiile interne furnizate de materialul amforic, subliniind câteva puncte indispensabile privind studiul conținutului, vinar sau nu, al amforelor de Cnidos sau Sinope.

Fiecare cetate care avea nevoie de recipiente pentru lichide putea produce amfore, pentru ca ele nu puneau probleme tehnice, iar materialul din care se confecționau era simplu.

²⁰ Fondat oficial de către Milet în 631 î.H., Sinope ocupa o poziție geografică ideală pentru comerțul maritim, ceea ce i-a permis extinderea hegemoniei sale pe coasta sudică a Mării Negre: Trapezunt, 20000 de timbre amforice pentru bazinul Mării Negre demonstrează rolul principal pe care îl avea în regiune, așa cum amintește Y. Garlan (ed.), *Production et commerce des amphores en Mer Noire*.

Amforele grecești sunt destinate prin excelență transportului de vin la mare distanță de locul de origine²¹.

În schimb, Herodot²² confirma existența amforelor de „mâna a doua”, utilizate după golirea lor de conținutul inițial, pentru a transporta apa din Egipt în Siria. Locul lor de descoperire poate fi foarte îndepărtat de cel de producție.

Principalul element determinant pentru garantarea originii recipientului ceramic este timbrajul amforic, care nu apare decât de la sfârșitul secolului V î.H.

În afara acestei „vârste de aur” a amforologiei, numeroasele amfore arhaice dau imaginea unei producții precoce, abundente, dar având numeroase carențe în tipologie, ceea ce nu permite o identificare foarte precisă a centrului de producție. Chiar și mai târziu, când apar diferențieri (mai ales la Cnidos), anumite forme standard pot continua să fie comune mai multor cetăți.

În fine, chiar în cazul în care o amforă arhaică poate fi recunoscută ca aparținând unui anumit centru, ne găsim în imposibilitatea de a determina cu certitudine conținutul său. Pe lângă vin și ulei, saramura, peștele și mierea, figurează în palmaresul principalelor produse exportate începând cu regiunile din partea orientală a Mării Egee și a Mării Negre.

Începând cu secolul V î.H. și mai ales în perioada elenistică, timbrajul tinde să se generalizeze într-o manieră mai mult sau mai puțin regulată și numai aproximativ 50 de cetăți grecești practicau timbrajul amforic.

În cel mai bun caz, conținutul scris și / sau imaginea unui timbru amforic poate prezenta: cel puțin un nume (adesea două sau trei), respectiv cel al magistratului eponim al cetății (datarea relativă a seriei acompaniată de titlul său oficial: *astynom* pentru Sinope și *phrouarh* pentru Cnidos în timpul controlului rhodian²³; cel al „fabricantului”, uneori un etnic al cetății (*knidion*) sau o imagine mai puțin grăitoare: o emblemă civică (identica tipului monetar – vezi vulturul pe delfin la Sinope), fie oricare alt tip iconografic.

Din păcate, cu toată bogăția de informații pe care o livrează cele 300000 de timbre amforice repertoriate până la această dată, nu putem trage concluzii privind date cantitative precise, în măsura în care numai câteva cetăți utilizează timbrajul în mod regulat²⁴.

²¹ O ipoteză propusă de numeroși specialiști când se raportau la disproporția dintre suprafețele viticole restrânse ale cetății Rhodos și sutele de mii de timbre rhodiene (găsite mai ales în Marea Neagră și Alexandria).

²² Herodot, *Istoriei*, III, 5, 7: era uimit pentru că nu vedea amfore goale în Egipt, în momentul în care era importat foarte mult vin.

²³ Y. Garlan, *Le commerce des amphores grecques*, n. 10, p. 167-171.

²⁴ Numit „coeficient de timbraj”, raportul este uneori foarte variabil între frecvența timbrajului și cantitatea de amfore produse de către o cetate anume. Pentru secolele II-I î.H. Rhodos face excepție de la regulă pentru că toate amforele sunt ștampilate pe cele două torți, evaluarea numărului de amfore făcându-se prin împărțirea la doi.

Pentru a pune în evidență absurditatea și vanitatea „studiilor de piață” pe care anumiți arheologi sunt tentați să o facă numai pe baza timbrelor amforice, Y. Garlan ajunge să „calculeze” că 1480 de timbre de Cos – coeficient de timbraj foarte limitat – descoperite la Alexandria, puteau reprezenta tot atâtea importuri, cât 80000 de ștampile rhodiene descoperite în orașul egiptean²⁵.

Printre altele, după nenumăratele ipoteze făcute asupra rolului timbrului amforic și a motivelor încă inexplicabile a prezenței sau absenței sale, suntem de acord în general să spunem că practica ștampilării era prevăzută pentru controlul administrativ legat de „fabricare” și nu obiectul tranzacțiilor realizate prin ambalajele ceramice.

În consecință, timp de patru secole în care persistă aceasta practică a ștampilării cu timbre pe una sau ambele torți ale amforelor (Cnidos, după intrarea în sfera Rhodos-ului), permit localizarea originii, dar nici o indicație despre natura conținutului.

Dacă emblema unui timbru nu ne relevă nimic *a priori* despre produsele comercializate în amfore, suntem nevoiți să constatăm că cetățile elenistice aleg cel mai adesea pentru reprezentările lor iconografice amforice vița-de-vie și vinul.

Începând cu anii 370-360 î.H., cetatea pontică a practicat timbrajul într-un mod relativ regulat timp de două secole²⁶. Printre legende sinopeene se cuvine să amintim vulturul pe un delfin și numeroase alte reprezentări²⁷, ciorchinele de struguri care servea drept emblema de 14 ori, la fel și *cantharul*, figurând de 12 ori.

În fine, nu poate fi trecută sub tăcere o reprezentare destul de rară: cea a unei prese de struguri (fig. 1).

Timbrul poartă numele *astynomului* Phemios, fiul lui Theapeithes. În afară de poziția „celui care zdobeste boabele de struguri” – piciorul pliat, torsul lejer aplecat, un braț întins pentru a apuca de marginea cuvei –, distingem clar „cuva” cu particularitățile sale: coș din nuiiele de dimensiuni modeste, al cărui pereți lasă să fie filtrat lichidul, prevăzut cu cioc de vărsare surpompând fără îndoială un recipient îngropat în sol.

²⁵ Y. Garlan, *Le commerce des amphores grecques*, p. 38.

²⁶ Timbrele sinopeene (5 mm / 3mm) conțin cel mai adesea: numele *astynom*-ului (magistratul anual care se ocupa de ordinea în cetate și de activitățile urbane, excepțional numit și *aisymnete*), numele „fabricantului” și emblema, situată în general în dreapta legendei.

²⁷ N. Fedoseev, *Classification des timbres amphoriques de Sinope*, în Y. Garlan (ed.), *Production et commerce des amphores en Mer Noire*, p. 27-48: un tabel care recenzază 164 de magistrați cunoscuți pentru Sinope și emblemele lor respective: măciuca, cornul abundenței, prora, taur, cap de leu, crater, spic, trepied, palmier, trofeu, cal, elefant etc.

Inspirată din viața cotidiană, această emblemă sinopeeană este inserată într-o lungă tradiție iconografică, care amintește de aceste personaje care zdrobesc strugurii, reprezentate pe vasele attice din epoca arhaică.

Totuși aceasta se îndepartează de imaginile obișnuite ale preselor de struguri (coșuri suple) și se apropie prin originalitatea sa de o ilustrație aproape identică, figurată pe un vas attic cu figuri roșii (mijlocul secolului al V-lea î.H.).

În ceea ce privește timbrele de Cnidos, lucrările Virginei Grace au furnizat o clasificare relativ precisă pentru aproximativ două secole, începând mai ales cu anii 220 î.H.²⁸.

Etapale clasificării sale sunt confirmate de evenimentele istorice, privind perioadele *phourarh*-ilor (188-167 î.H.) și a *duoviri*-lor (108-78 î.H.).

Timbrele de Cnidos se compun de obicei din emblema care conține numele magistratului, un nume de fabricant și un etnic. După pacea de la Apameea, când intră în sfera Rhodos-ului apar și numele și titlul lor. Majoritatea sunt plasate sub o toartă, mai rar sub ambele torți.

Între alte forme originale care se dezvoltă în cursul epocii elenistice, amforele cnidiene prezintă un picior anular (fig. 2).

Printre alte cetăți elenistice, Cnidos a fost aleasă pentru amfora sa ca o emblemă pentru anumite timbre amforice (fig. 3).

În afară de nume și de etnic se recunoaște atributul amforei culcate cu piciorul sau anular, tipic pentru producția cnidiană.

Astfel, specificitatea anumitor tipuri de amfore permitea se pare, în epoca elenistică, identificarea originii unei amfore, chiar și în absența unui timbru (amforele de Milet)²⁹. În schimb, ideea întreținută timp îndelungat, cum că fiecare cetate grecească revendică un tip de amforă care îi era propriu, nu mai este de actualitate. În mod frecvent, un centru fabrica unul, două sau mai multe tipuri de amfore de mărime și capacitate variabilă.

În orice caz, condițiile de descoperire și starea de conservare cel mai adesea fragmentară a amforelor dau posibilitatea foarte rar efectuării unor analize aprofundate pentru a descoperi resturile organice. Trebuie să recunoaștem că timbrul și forma unei amfore, atât cât pot fi ele de bogate din punct de vedere iconografic, nu oferă nici un indiciu fiabil asupra conținutului său.

Din anii 1980 s-au multiplicat în ansamblul lumii grecești descoperirile de ateliere amforice și mai ales depozitele lor, inerente oricărui sit de producător și indicator prețios al activității atelierelor pe care le alimentează. Săpăturile din cadrul locurilor de producție furnizează prețioase indicii, de exemplu asupra organizării socio-economice a atelierelor (relații de rudenie între fabricanții

²⁸ V. Grace, M. Saviataniou-Petropoulakou, *Les timbres amphoriques grecs*, în *EAD*, XXVII, 1970, p. 277-382.

²⁹ *Ibidem*, p. 11.

identificați la Zeytinlik³⁰), asupra „duratei lor de viață” și – după cum vom vedea în detaliu, asupra repartiției spațiale. În ceea ce privește materialul amforic evocat până aici, descoperirile de timbre *in situ* permit stabilirea legăturilor necesare între un atelier și amforele sale.

Astfel, la Cnidos, două grupuri de timbre cunoscute, dar nelocalizate anterior, au putut fi atribuite unuia sau altuia dintre cele 15 centre de producție descoperite până astăzi în chora cnidiană: o cercetare de suprafață efectuată la Reşadiye, lângă Datça, a permis garantarea originii cnidiene a acelor amfore „cu buza-ciupercă”, din grupul „Grupul B Zenon” și „Grupul la prora”. Trebuie semnalat de asemenea faptul că Cnidos prezintă un sistem de timbraj caracteristic, pentru că este singurul loc de producție de amfore grecești unde s-a putut stabili că fiecărui atelier îi corespundea o emblemă, aleasă pentru a ilustra timbrele mai multor generații de fabricanți: cităm, de exemplu, atelierul lui Damokrates, timbru circular, cu cap de taur, atelier cu trident, atelier cu albină³¹.

Datorită acestei așezări remarcabile, unde se concentrează mai multe ateliere pe o suprafață de aproximativ 1 km² (fig. 4), s-a lărgit, printre altele, câmpul de investigație a producției amforice cnidiene, pentru că se știe deja că aceasta se eșalonează pe 13 secole, începând cu epoca arhaică.

Pe de altă parte, dacă amforele constituiau o mare parte din producția atelierelor, săpăturile gropilor de deșeuri relevă în același timp și o ceramică comună, folosită cotidian: vase, boluri, cupe sau alte recipiente destinate meselor sunt cel mai adesea de producție locală. Nimic nu ne permite însă să spunem în plus despre destinația viitoarelor amfore, nici asupra naturii comerțului căruia ele îi sunt destinate.

Recipient esențialmente destinat încărcăturii maritime, amfora se transporta dificil pe cale terestră. Acesta este motivul evident pentru situarea cel mai adesea în zona litorală a atelierelor de producție. Nimic nu este lăsat la întâmplare în alegerea și implantarea lor: atelierul se găsește în general în apropierea unui domeniu agricol (Sinope, în zona viței-de-vie și a măslinilor) (fig. 5), în apropierea unui golf sau în orice caz pe coastă, foarte aproape de un punct de îmbarcare, într-o zonă favorabilă producției de amfore.

Un astfel de loc nu putea fi conceput fără elementul geologic decisiv: prezența în imediata apropiere a unui atelier a unui zăcămint de argilă de calitate și degresant. Intră în calcul și o sursă de apă în proximitate și accesul facil la o regiune împădurită (lemn pentru ardere). Locul atelierelor depindea

³⁰ Numele modern semnifică „livadă de măslini”. Despre aceste ateliere din epoca târzie elenistică, vezi Y. Garlan, I. Tatlican, *Fouilles d'ateliers amphoriques à Zeytinlik (Sinope) en 1994 et 1995*, în *AnAnt*, 5 (1997), p. 307-316.

³¹ Y. Garlan, *Amphores et timbres amphoriques grecs, entre érudition et idéologie*, Paris, 2000, p. 63, fig. 36.

totuși de abundența argilei, care influența într-o manieră determinantă repartiția structurii și evoluția atelierelor.

Săpăturile arheologice au permis scoaterea la lumină a unui element central al atelierului de producție, și anume a cuptorului (camera de încălzire și mai rar elemente din sol și părți din camera de ardere). Informații importante au fost obținute din gropile de deșeuri. În regiunea Zeytinlik numărul foarte ridicat de fabricanți identificați demonstrează faptul că foloseau mai mulți aceeași groapă de deșeuri.

La Zeytinlik ca și la Nisikoy, cele două situri renumite din partea meridională a peninsulei sinopeene de la Boz Tepe, activitatea atelierelor privește mai ales secolul III î.H. În această perioadă Sinope practica timbrajul într-o manieră regulată, atât pe amfore, cât și pe țigle.

În fine, se pare că pe același loc de producție, aceste ambalaje ceramice trebuiau umplute înainte de a fi exportate cu vin sau ulei. Transformarea produsului pe loc presupune că se proceda la un mijloc de presare mai mult sau mai puțin fix, la toate operațiile necesare înainte de a fi pus în amfore. Din păcate, elementele de presă, mori sau greutatea sunt foarte rare.

Studiul acestui material amforic din aceste două regiuni, Cnidos și Sinope, ne ajută la înțelegerea producției lor vinicole și a direcțiilor de comerț maritim.

În concluzie, arheologia, paleobotanica sau lingvistica vorbesc în favoarea localizării celor mai vechi centre de producție vinicolă în regiunile cuprinse între Asia Mică și Caucaz, începând cu mileniul II î.H.

Pentru Asia Mică, originea acestei producții poate fi situată pe platoul central al Anatoliei, care a fost fără îndoială centrul de producție cel mai important de la începutul Imperiului Hittit și până la căderea acestuia. Începând cu această epocă, cu premisele elenizării, o veritabilă „civilizație a vinului” se va realiza în partea occidentală a peninsulei.

AMPHORAS AND COMMERCIAL WINE TO CNIDOS AND SINOPE: TWO FORTRESSES, TWO SEAS, HOW WINES !

Abstract

Keywords: *Cnidos, Sinope, amphoras, commercial wine, exchanges.*

The production of amphoras in ancient Greece is not to miss when talking about wine. The wine is one of the main products imported or exported in ancient times and it had represented even since in homeric age one of the fundamental elements of commercial exchanges far away from different states in the mediterranean area and those of the Black Sea.

Our main purpose is about identification of the amphora content whose changes were destined for the thousands of hellenistic stamper amphoras from Cnidos and Sinope. Numerous scientists are tempted to write a history of the commercial amphoras without taking into consideration the written testimonies, which contain some very important clues.

Cnidos and Sinope are two production centres of amphoras which had been built for a long period of time due to stamps on the handle of amphora, and the surroundings of these antic sites represented the reason for many archeological excavations. These facilitated the localization of many production unit of amphoras, due to whom the two *poleis* were able to assure the marine transport of different sorts of goods, especially wine for Cnidos as the ancient authors assert.

LIST OF ILLUSTRATIONS

- Fig. 1.** Stamp amphora from Sinope (end of the IIIrd century B.C.) (*apud* Y. Garlan, D. Kassab Tezgör).
- Fig. 2.** Amphoras from Cnidos (*apud* N. Tuna, J.-Y. Empereur, M. Picon, E. Doğer).
- Fig. 3.** Stamp amphora from Cnidos (110 B.C.) (*apud* J.-Y. Empereur, A. Hesnard).
- Fig. 4.** Map of the Cnidos Peninsula with workshops of amphoras (*apud* Y. Garlan).
- Fig. 5.** Map of the Sinope Region with workshops of amphoras (*apud* Y. Garlan, D. Kassab Tezgör).

Fig. 1. Timbru amforic sinopeean (sfârșitul secolului al III-lea î.H.)
(*apud* Y. Garlan, D. Kassab Tezgör)

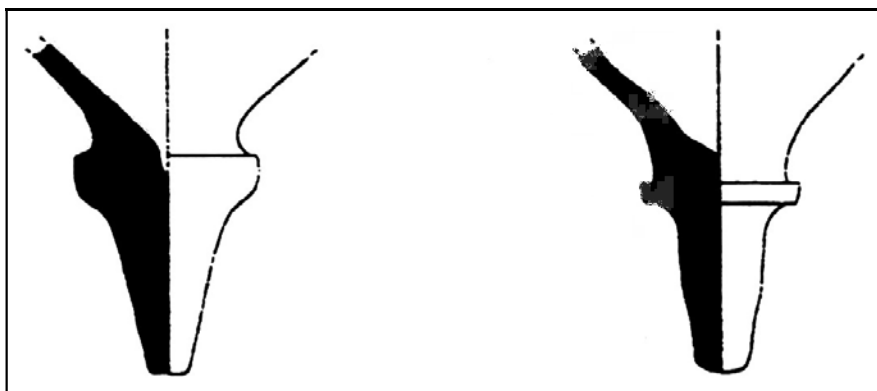

Fig. 2. Amfore cnidiene cu picior anular
(*apud* N. Tuna, J.-Y. Empereur, M. Picon, E. Doğer)

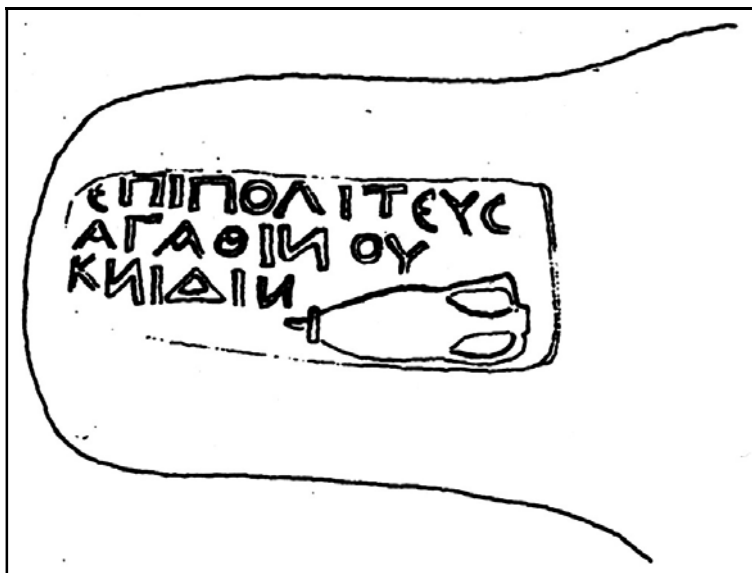

Fig. 3. Timbru amforic cnidian datat către 110 î.H.
(*apud* J.-Y. Empereur, A. Hesnard)

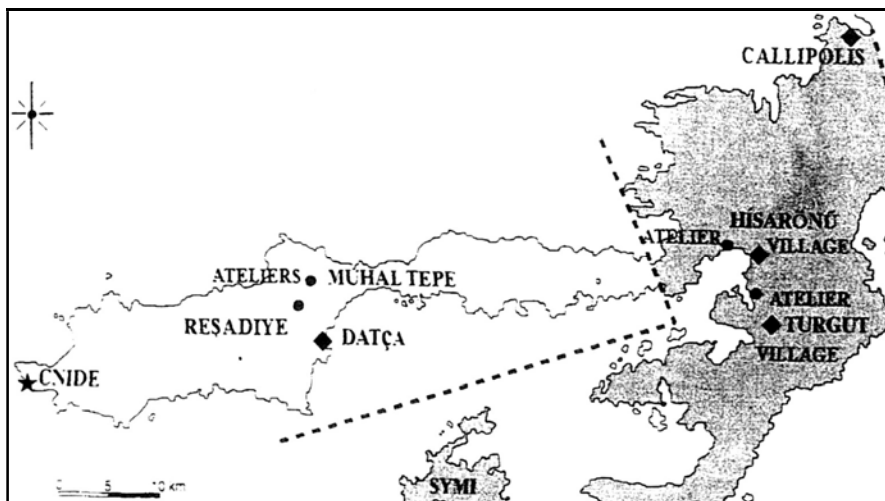

Fig. 4. Harta Peninsulei Cnidos cu indicarea atelierelor de amfore
(*apud* Y. Garlan)

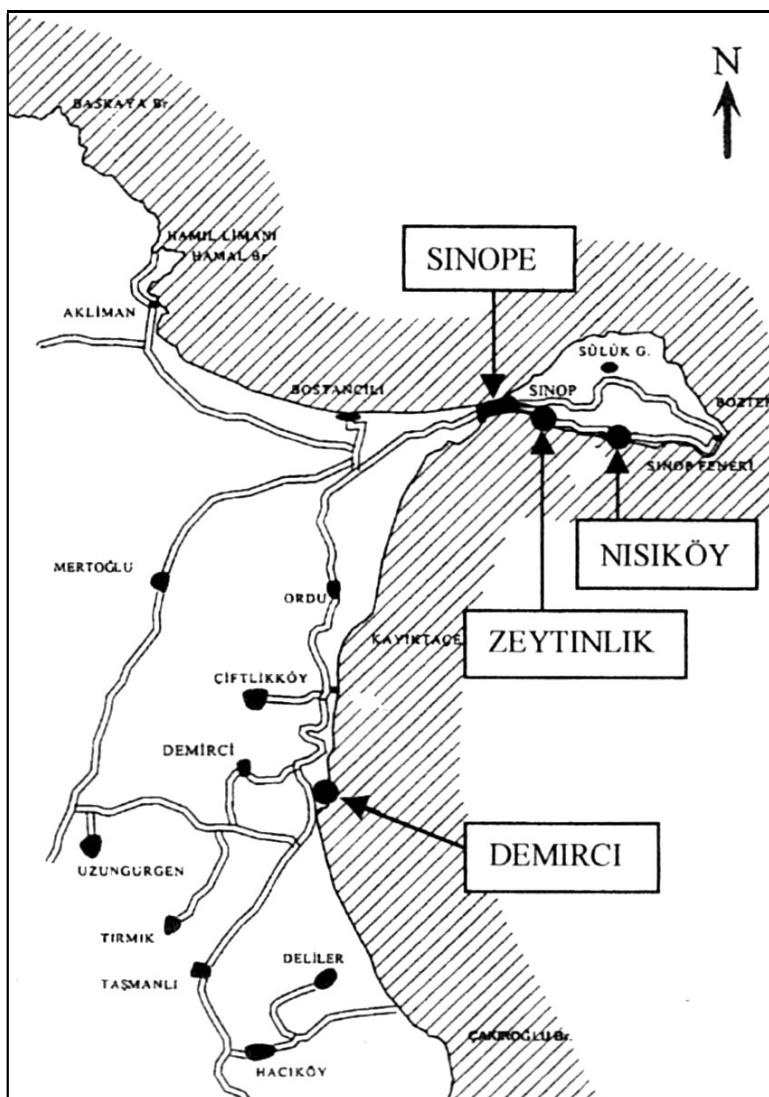

Fig. 5. Harta regiunii Sinope și a principalelor sale ateliere de amfore
(*apud* Y. Garlan, D. Kassab Tezgör)